

Slobodan JERKOV*

OČUVANJE CRNOGORSKE MUZIČKE BAŠTINE KROZ PROGRAME MUZIČKE KULTURE ZA OSNOVNE ŠKOLE

Ludvik Kuba o crnogorskom muzičkom folkloru:
„Nažalost, vrlo malo smo obaviješteni o muzici tih vremena, da bi na osnovu toga mogli objasniti ovu pojavu. Baš zato ne treba odbacivati ovaj melos, već naprotiv, cijeniti. Možda će mu pripasti sasvim druga uloga: umjesto da mi njega objasnimo, on će osvjetliti naše nepotpuno znanje.”

Crna Gora baštini kulturno nasljeđe koje je nastajalo od vremena formiranja prvih ljudskih zajednica, preko uticaja velikih civilizacija – istočne i zapadne, pa sve do danas. Međutim, muzička kultura Crne Gore formirala se u dosta nepovoljnim uslovima, odnosno u vrijeme kada su evropski centri već imali dugu tradiciju. Samim tim, muzička pedagogija nije imala ukorijenjene principe na kojima bi se izgrađivala metodika nastave kao baza muzičke kulture jednog naroda. Po ugledu na kulturno razvijenije, a i po mnogo čemu bliške centre, počelo se sa muzičkim obrazovanjem zanemarujući pri tom, autohtone muzičke naslage svojstvene crnogorskom narodu. Konkretno, o muzičkoj kulturi koja se razvijala i razvija na tlu Crne Gore neodvojiv je atavistički pogled na muzičku umjetnost, što znači da bi crnogorska muzička baština morala biti osnova za svaku dalju obrazovnu ili umjetničku nadgradnju. Nakon istraženih muzičkih dispozicija najmlađe populacije u Crnoj Gori, uvjerio sam se u istinitost ranije potvrđenog stanja koje je bilo u potpunosti kontradiktorno sa sistemom obrazovanja u Crnoj Gori. Teško je bilo u svemu tome naći pravi put, no kriterijum za istinu vodio je od uočene konstatacije postojanja sposobnosti za izvođenje crnogorskog melosa. Uz to, nije prestajalo negiranje

---

* Prosvjetni nadzornik za muzičku kulturu u Zavodu za Školstvo Crne Gore

evidentnih osobenosti crnogorskog narodnog pjevanja za muzičko obrazovanje, te je tadašnje neodgovarajuće usmjeravanje dovelo i do slabog interesovanja za umjetničku muziku. Niko, u to vrijeme, nije mogao očekivati da mladi naraštaji slušaju, na primjer: Baha, Mocarta, Ravela, ako nijesu odnjegovani za to. I pored višegodišnjeg učenja muzike u školama osnovnog i srednjeg obrazovanja, nije raslo interesovanje za umjetničku muziku, što su pokazivale i poluprazne koncertne sale iako su na programu bila popularna djela, poznatih kompozitora, a izvodili ih renomirani domaći i strani umjetnici.

Pjevanje i pjesme koje i danas sriječemo u Crnoj Gori bez sumnje spadaju među najstarije u Evropi, a izrazita autohtonost je jedna od glavnih odlika. Slobodno možemo zaključiti da je riječ o jednom od najvažnijih živih crnogorskih spomenika kulture. Crnogorsko narodno pjevanje pripada zaleđu južnodinarskog pjevačkog područja, a glavne odlike su mu: monofonija, rjeđe sekundna dijafonija, melodika uskog ambitusa, epsko pjevanje uz pratnju jednostrunih gusala. Kako je neznatan broj pjesama tematski vezan za djecu, kao što su uspavanke, dječje pjesme uz igru i sl., ona od malena slušaju i uče pjesme sa istorijskim sadržajem ili sa temama iz svakodnevnog života. Kao po nekom pravilu to su starinske pjesme, opšteprihvaćene, odnosno, primjeri iz Stare Crne Gore. To je početak za ono što dolazi kasnije, pa mladi Crnogorci dobijaju najosnovnije znanje o odnosu tekst – muzika, a paralelno se shvataju i pojmovi iz ritma. Jednostavnost ritma omogućava da ga svi u potpunosti razumiju i kasnije sa uspjehom interpretiraju postavljene probleme kroz druge narodne pjesme. Kodeksi su jasno postavljeni, a Crnogorci, veliki pobornici tradicije, ne unose mnogo noviteta, pa se ritam kreće u ravnomjernom pulsiranju dugih, srednjih i kratkih trajanja što zavisi od ritmičke vrste, odnosno metričke i sadržaja. Uzmah, pretakt, punktirani ritmovi, nepravilna podjela ritma (duola, triola), mješoviti ritmovi u brzom tempu i posebno pojedine ritmičke figure u prostoj podjeli, rijetko se srijeću, a najčešće se ne pojavljuju. Veliki broj dvodjelnih ritmova u odnosu na trodjelne ne stvara apsolutnu nepoznanicu, jer su u trodjelu neke poznate orske igre koje se mogu vidjeti po čitavoj Crnoj Gori („Poigraj, poskoči”, „Savila se vita loza” itd.). Takođe, ima napjeva u trodjelnim taktovima iz Boke Kotorske.

Tekst je u velikoj mjeri uticao na formiranje melodije čime je isticana njegova dramatika, a to je bio i najvažniji zadatak. I danas, Crnogorci primarno slušaju tekst, a melodija (ili kompozicija) je „zvučna zavjesa”. Zbog takvog specifičnog načina formiranja, melodija se nije mogla razmahnuti, već je ostala u okviru malog ambitusa: trihorda, tetrahorda i pentahorda. Rijetko većeg obima. Grafički prikazano, melodijsko kretanje je u stalnoj silaznoj liniji, a ako dođe u niski registar, sa jednim ili dva intervalska skoka ponovo se vra-

ća u isti, srednji registar i tako sve do kraja pjesme. Dakle, osnovna karakteristika melodije crnogorskih narodnih pjesama je: lagani uzlazni ili silazni sekundni pokret sa sporadičnim intervalskim skokovima do kvarte. U melodiji su najčešći intervali: čista prima, mala i velika sekunda, mala i velika terca, čista kvarta i kvinta. Evidentna je prevaga uzlaznih skokova u odnosu na silazne iz čega proizlazi da je realno očekivati nečisto intoniranje većih intervala pogotovo u smjeru naniže. U principu, skokovi malih intervala su daleko brojniji nego većih; od kvinte, pa dalje. Ukratko, najvažnije karakteristike većine narodnih pjesama iz Crne Gore su:

- stih je u parnom osmercu,
- metrika je dvodjelna,
- inicijalis je za veliku sekundu ispod finalisa,
- ambitus je u okviru čiste kvarte,
- ljestvični niz je u okviru „kvintnog dura” i „kvintnog moldura”,
- melopoetski oblik je AB.

U Crnoj Gori se danas ne pjeva toliko različitih pjesama koliko narod zna. Najčešće fungira popularna melodija, a tekst se mijenja, pa tako u dugom nizanju i mijenjanju tekstova javljaju se variranja u rudimentiranom obliku. Pjesme su u principu – jednostavne, a Crnogorci kao pravi majstori za variranje melodijske linije stvaraju nove napjeve, te tako i dalje možemo pratiti trag muzičke baštine.

Da bismo dali pravi sud o nekoj narodnoj pjesmi, treba šire postaviti problem poređujući ga sa karakterom tradicije muzike drugih naroda. Moramo uzeti u obzir akcentnu, tonsku i ritmičku strukturu, kao etničko, etnomuzikološko i psihološko tumačenje. Svaka narodna pjesma puna je bitnih čovjekovih osobina, duboko ukorijenjene psihe, istorijskih naslaga dalekih odjeka zvukova iz najdavnije prošlosti. Svaki narod (pa i Crnogorci) utkao je u muzički folklor doživljajno, stvaralačko i izražajno-umjetničke osobine podneblja gdje je nastao. Analogno tome, narodi su individualisani, prije svega „muzikom” svog jezika, a zatim dolazi na red niz drugih faktora koji su stalno uticali na stvaranje i razvoj narodne pjesme kao produkta složenijeg izražavanja narodnog stvaraoaca. Sa tom i takvom pjesmom izrastale su generacije i generacije Crnogoraca, pa se nameće pitanje – da li je takva pjesma i guslanje ostavilo traga na mlađe ljude koji tek stasavaju? Jovan Vukmanović u etnološkoj studiji piše: „Danas se malo pjeva... Stočarstvo je opalo, moba je sve manje, ljudi se o većim praznicima ne okupljaju kao nekad na zajedničke sastanke i pjesma se rijetko čuje. Najviše se danas pjeva o svadbi.” Ali, u rijetkim trenucima kada se zapjeva i zaigra, ponovo se čuju iskonski zvuci. Pravo je čudo kako sadašnja omladina poznaje brojne stare pjesme i igre koje se tek po-

negdje mogu čuti i vidjeti u svakodnevnom životu. Bez obzira na to što postoje audio-vizuelna sredstva koja omogućavaju da se svakovrsna muzika čuje, i to na svakom mjestu, kada se Crnogorac nađe u prirodi, u svom ambijentu, iz njega kao da "proključa" ono što je naslijeđeno, pa se stiče utisak da se vrijeme vraća. Prema tome, ni mlade generacije nijesu potisle muzičko nasljeđe, nego se trude da i danas očuvaju duh prađedova. U tom, zaista neobičnom življenju i narodna pjesma je našla svoje mjesto. Nekada je u narodu vladalo mišljenje, a tako i danas ponegdje vlada, da je „sramota baviti se muzikom”, pogotovo muški pol. Ovakvu tvrdnju će nam reći mnogi žitelji pojedinih sela, bez obzira na to iz kog su kraja Crne Gorre. Ne samo što je crnogorska etika zabranjivala muškarcima da se bave muzikom (osim guslanjem) nego „za svako čeljadje je sramno da zapjeva i poigra kad mu vrijeme nije”. A prilike za pjevanje su bile izuzetno rijetke: rođenje sina, svadba, praznici (ali ne svi) i slično. Dešavalo se da čovjek proživi čitav život a da ne zapjeva. Što je najvažnije, rasprava o tome nikada nije bilo, niti je smjelo biti.

Iako voljena, muzika nikada nije bila cijenjena kao zanimanje. Tako su se istakli najprije književnici, slikari, neimari, štampari i dramski umjetnici, dok se muzički talenti (relativno) odskora pojavljuju na domaćoj i međunarodnoj sceni. Ovu konstataciju ne treba shvatiti jednostrano i smatrati da je Crna Gora bez perspektive i zaostala sredina. Naprotiv, sve se više traži potvrda u narodnoj, vijekovima kaljenoj mudrosti, vještini i stvaralaštvu odnosno – muzičkoj baštini.

Planirano je da se navedeni rezultati o pjesmama i pjevanju u Crnoj Gori, u prvom redu, koriste u oblasti muzičkog vaspitanja i obrazovanja, jer nakon ranije sprovedenog istraživanja muzikalnosti u Crnoj Gori zaključeno je da se nedovoljno primjenjuju rezultati novijih naučnih saznanja iz muzičke pedagogije i njoj srodnih oblasti. Kako se u toj oblasti moralo početi od samog početka, odnosno od činjenice da se muzički život Crne Gore ne može osloniti na izrazitu tradiciju klasičnog evropskog tipa, što je povlačilo za sobom niz neriješanih i danas aktuelnih pitanja, a koja su u drugim sredinama davno prevaziđena, to se za polaznu osnovicu uzimao crnogorski muzički folklor. Kada se kaže 'osnovica' plediralo se na potrebu razmatranja koncepcije muzičke nastave koja bi se morala oslanjati na tradicionalnu crnogorsku muziku. Konačno, uslijedila je reforma školstva u Crnoj Gori i novi planovi i programi za muzičku kulturu počeli su da se primjenjuju u devetogodišnjim osnovnim školama od 2005. godine. Već tada dolazi do pozitivnih promjena zato što prvi *operativni cilj* predviđa da se *učenici upoznaju sa crnogorskom narodnom muzikom*. Kod *sadržaja za izvođenje* učenici prvog razreda pjevaju *crnogorske narodne pjesme*: „Pod onom gorom zelenom”, „Durmitor”, „U Ivana gospodara” itd. Međutim, predviđeno je i da se ubrzo prelazi na učenje pjesmica (po sluhu) koje

imaju obim kvarte i kvinte, a do kraja školske godine opseg je proširen od h – a 1. Ovakav način rada našao je uporište i u udžbeniku gdje se u melodijama umjetničkih pjesama za učenike nalaze: razloženi durski i molski trozvuci i njihovi obrtaji u uzlaznom i silaznom smjeru itd. To je i dalje predstavljalo nepremostiv problem za djecu s obzirom na to da se dur-mol sistem ne može naći u crnogorskim narodnim pjesmama u bitnijem procentu. Primjena narodnog stvaralaštva u programima prvog ciklusa osnovne škole, na ovaj način, nije ispunila sva očekivanja, te su djeca i dalje netačno intonirala. Na časovima muzičke kulture, u mnogim školama, i dalje se čulo grupno recitovanje, a ne pjevanje pjesmica. Sprovedene su ankete po svim crnogorskim osnovnim školama (za sve nastavne oblasti) u prvom ciklusu, i došlo se do zaključka da se moraju izvršiti određene korekcije kada je riječ o muzičkom obrazovanju. Na osnovu preporuka, urađeni su novi programi (od prvog do trećeg razreda). Za polaznu osnovu ponovo je uzeta *crnogorska muzička baština*, ali sa dosljednijom primjenom; počinje se sa brojalicama, potom se pjevaju brojalice na jednom tonu, a zatim na dva. Kada se dođe do trihorda pjevaju se crnogorske narodne pjesme. Najbitnija novina je da učenici na kraju *prvog razreda* treba da „ovladavaju pjevanjem pjesama *najmanje u obimu trihorda – re, mi fa*”. U *druhom razredu*, na kraju školske godine učenici treba da pjevaju, najmanje *do tetrahorda (fa, mi, re do)*, a u *trećem razredu do pentahorda (sol, fa, mi, re, do)*. Zavod za školstvo Crne Gore je obezbijedio da se u osnovnim školama i predškolskim ustanovama održe i seminari za profesore razredne nastave na temu – *primjene narodnih pjesama u muzičkom vaspitanju i obrazovanju*. Sada učenici prvog razreda tačno intoniraju pjesme koje su učili na času muzičke kulture u školi. U *drugom razredu*, na kraju školske godine učenici treba da ovladaju pjevanjem, najmanje *do tetrahorda (fa, mi, re do)*, a u *trećem razredu do pentahorda (sol, fa, mi, re, do)*. Treba imati u vidu da djeca u Crnoj Gori genetski nasljeđuju precizno intoniranje, ali u uskom ambitusu, zato u starijim razredima treba raditi na proširenju glasovnog obima. Pojedini učenici, čak iz gradskih škola, mogu da pjevaju i četvrttonske odnose što ne čudi ako se zna da postoje brojni tonski zapisi gdje crnogorski narodni pjevači svaki put precizno otpjevaju pjesmu u netemperovanom sistemu. Uskoro će izaći i nov udžbenik gdje će ove preporuke biti uvažene. Ujedno, djeca će se upoznati i sa pojedinim narodnim instrumentima (na primjer: gusle, ljodra itd.) i jednostavnim koreografijama primjerenim uzrastu šestogodišnjaka. Praktično istu metodu rada, od školske 2009/10. godine, počinju da primjenjuju u prvom razredu (nekada – pripremnom) i pojedine škole za osnovno muzičko obrazovanje koje prelaze na devetogodišnje trajanje obrazovnog sistema. Razlika u odnosu na (redovne) osnovne škole je u tome što se u muzičkim školama prelazi

sa najnižeg nivoa intoniranja na viši, nešto brže, s obzirom na to da se radi sa djecom koja pokazuju razvijeniju muzikalnost. I u tim školama, za sada, nema primjedaba i profesori solfeđa su zadovoljni početnim rezultatima.

Kada učenici iz tih muzičkih škola završe i Muzičku akademiju, od njih se očekuje da crnogorska umjetnička muzika ima jedinstven, takozvani „nacionalni stil”. Bez obzira na to da li se i na koji način trudi oko otkrića biti nacionalnog stila u muzici, ili se muzikologija toga odrekla, istorija muzike se sve češće vidi u perspektivi nacionalnih razvojnih crta. Nastaju mnoga izdanja istorije muzike pojedinih naroda kao i specijalistička istraživanja u tom tematskom krugu koja svjedoče o tome da je pojam nacionalnog stila perspektiva i što će kategorija „nacionalnog” uvijek biti ukomponovana u potpuno različite stilove muzičke istorije. To je činjenica koja ne zahtijeva nikakvo bliže objašnjenje. Značenje muzike u smislu tradicionalnih oblika i odlika s utisnutim bitnim etničkim obilježjima priznaju svi istoričari zato što se elementi i faktori te tradicije mijenjaju postupno i srazmjerno. Svuda u razvijenim evropskim državama vijekovima mlade generacije kompozitora obogaćuju naslijeđenu muzičku tradiciju svog naroda, ali u Crnoj Gori tako nešto još nije počelo. Ali, zato se krenulo od najmlađe populacije koja, prije svega, treba da zna šta je crnogorska muzička baština i kako je njegovati, a potom i koristiti u daljem muzičkom stvaralaštvu.

Slobodan JERKOV

PRESERVATION OF MONTENEGRO HERITAGE MUSIC PROGRAMS
THROUGH CULTURE OF MUSIC FOR ELEMENTARY SCHOOLS

Summary

Montenegro's cultural heritage has been evolving from the time of first human communities, throughout influence of great civilizations – eastern and western, until nowadays. Nevertheless, music culture of Montenegro was created in very unfavourable conditions, in time when European centres already have had a long tradition. Therewith, musical pedagogy has no rooted principles for methodology of teaching, as a basis for musical culture of one nation. Following other cultural and very similar centres, musical education started with neglecting of indigenous musical layers specific to Montenegrins.

With reformation of the educational system in Montenegro, a new curriculums for music culture has also started to be implemented in nine-years elementary schools since 2005. A very positive change has been noted, as the first operative aim anticipate for pupils is to be familiar with Montenegrin traditional music.

Montenegrin music heritage is used as an outset, but this time with consistent implementation; it starts with quick-rhymes, then quick-rhymes are sung in one tone, and then in two. Once reached trichords, Montenegrin traditional songs start to be sung by school-children.